

Bán Attila[✧]

A hadtörténelem megjelenése a honvédelmi alapismeretek középiskolai tantárgy tananyagában

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.118

A honvédelmi alapismeretek középiskolai tantárgy a Honvéd Kadét Programban résztvevő gimnáziumi osztályok közismereti, érettségi tantárgya. Ennek következtében azok a 14–18 éves fiatalok tanulják, akiknek az intézményük ebben a programban részt vesz. Ők az a tanulói réteg, akik valamilyen szinten elköteleződtek a hazafias, honvédelmi nevelés mellett, de legalábbis érdeklődést mutatnak a katonai pálya iránt. A tankönyvi tartalom szerteágazó ismereteket közvetít a magyar honvédelemről, melynek egy fejezeteként megjelenik a hadtörténelmi alapismeretek tananyaga is. A történelem, mint alapvető érettségi tantárgy kronológiája általános ismereteket biztosít a diákok számára. Ezeket az általános ismereteket egészíti ki a honvédelmi alapismeretek hadtörténelmi szakasza. A kiegészítés nem csupán a teljesen új anyagrészeket jelenti, hanem a meglévő tudásanyag kibővítését is, mellyel megvalósul a tantárgyi koncentráció. A fejezet érinti az egyetemes és magyar hadtörténelem legjelentősebb állomásait, a hadikultúrák jellemzését. Foglalkozik a hadtudomány néhány kiemelkedő alakjával, melynek segítségével a tanulók betekintést nyernek a hadviselés alapjaiba.

KULCSSZAVAK: hadtörténelem, honvédelmi alapismeretek, hadikultúra, tankönyvelemzés, honvéd kadét program

The Appearance of Military History in the Secondary School Subject “Basics of National Defence”

The secondary school subject of “basics of national defence” is a general knowledge, graduation subject for secondary school students participating in the Honvéd Cadet Program. As a result, it is studied by those 14-18-year-olds whose institutions are involved in this program. They are students who are committed to patriotic and national defence education on some level, or at least show an interest in a military career. The content of the textbook conveys diverse knowledge about Hungarian national defence, and one of its chapters covers basic

✧ Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium, oktató tiszt; Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – *Kratochvil Károly Honvéd Secondary School and Dormitory, teacher (military subjects); NUPS Doctoral School of Military Sciences, PhD student.*
e-mail: banattila82@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9184-1064>

military history. The chronology of history, as a fundamental graduation subject, provides general knowledge for students. This general knowledge is supplemented by the military history section of the school subject basics of national defence. This extra does not only mean completely new teaching material but also the expansion of existing knowledge, which achieves subject concentration. The chapter touches on the most significant stages of universal and Hungarian military history, the characterization of military cultures. It deals with some prominent figures in military science, helping students gain insight into the basics of warfare.

KEYWORDS: *military history, basic knowledge of national defence, war culture, textbook analysis, honvéd cadet program*

Bevezetés

A Magyar Honvédség tartalékos rendszerének fejlesztése érdekében az ágazati feladatokról szóló 1029/2011. (II. 22.) Kormány határozattal együtt a katonai alapismeretek tantárgy oktatása lehetővé tette, hogy a tanulók megismerkedjenek a honvédelem rendszerével, a hazánkat fenyegető biztonsági kockázatokkal. Megértsék a biztonsági kockázatok függvényében a honvédelem szükségességét, tisztában legyenek az állampolgár honvédelmi kötelezettségeivel. A honvédelem rendszerének ismeretében érthetővé válik, hogy mit jelent napjainkban a hazafiság és a hazaszeretet. A katonai alapismeretek, mint érettségi tantárgy elsősorban a középiskolai oktatás keretében, a 14–18 éves korosztály számára vált elérhetővé a 2010. május–júniusi érettségi időszakban és egészen 2021-ig középszinten és emelt szinten is lehetett érettségi vizsgát tenni belőle. A tantárgy kerettanterve igazodott a Nemzeti Alaptanterv követelményeihez, tanításához egy teljes négy évfolyamra vonatkozó tankönyv és munkafüzet tartozott. A témakörök megszerkesztésénél a szakmai helytállóság figyelembevétele mellett az alkotók törekedtek arra, hogy a célkorosztály számára a tananyag érthető, feldolgozható legyen. Fontos szempont volt továbbá, hogy a tantárgyat tanító pedagógus is azonosulni tudjon a tananyaggal. A katonai alapismeretek tankönyv bár sokrétű ismeretanyaggal rendelkezett, de hadtörténelem fejezetet nem tartalmazott. A tantárgy tulajdonképpen kísérleti jelleggel indult meg, jövőjét tekintve bizonytalanul, de sikerességének köszönhetően stabilitást szerzett az érettségi tantárgyak között. Tankönyve három kiadással is megjelent, amelyek közül a második egy bővített, a harmadik javított kiadás pedig az aktuális frissítéseket tartalmazta.

A globális és hazai változások miatt szükséges volt a katonai alapismeretek tantárgy tananyagának nagymértékű átgondolása. Ez azt jelentette, hogy új tankönyv szerkesztése vált esedékessé, melynek összeállításával honvédelmi alapismeretek néven új tantárgyat vezettek be 2019-ben, amely felmenő rendszerben fokozatosan felváltotta a katonai alapismereteket. A honvédelmi alapismeretek tankönyv és munkafüzet bázisaként az előd tantárgy tankönyve és munkafüzete szolgált, de az jelentős átdolgozáson esett át. Ennek egyik eredménye, hogy önálló fejezetként jelent meg benne a hadtörténelmi alapismeretek tananyagrésze. A tankönyv megmaradt a négy évfolyamos használhatóságnál, jelenleg két kiadással rendelkezik. A két kiadást követő tapasztalatok, szakmai konzultációk eredményeként ez a tankönyv is újragondolást, átdolgozást kívánt, ezért több éves szakmai munkát követően, amelyben a szerző is részt vett, egy teljesen új tankönyv bevezetése történt meg a tantárgyban,

melynek egyik fő jellegzetessége, hogy a tananyagot a négy évfolyam tekintetében négy különálló tankönyvre osztja. Az új tankönyv, amely a 9. *Honvédelem honvéd kadétoknak – Honvédelmi alapismeretek tankönyv* a 9. évfolyam számára¹ címet kapta, illeszkedik a NAT 2020 követelményeihez. A tankönyv három fejezetének egyike a hadtörténelmi alapismeretek. Egy tankönyv elkészítése a közoktatási anyagi ráfordítások egyik jelentős tétele, tehát a kiadás a nemzeti oktatásügy egyik legnagyobb gazdasági és szellemi beruházása.² Ennek a beruházásnak lesz a profitja az a tudás, amit a tanuló majd felhasznál az élete során. A profit kétirányú, mert hasznosságát élvezzi az alany és a nemzet egyaránt. Ezen paradigmát követve, a tankönyv előállításnak hosszú távú beruházásnak kell lennie. Ahhoz, hogy a beruházás megtérüljön, a tartalmi minőség ellenőrzése elengedhetetlen és gondos elemzést kíván. A tanulmány célja a felsorolt tankönyvek hadtörténelmi tananyagainak komparatív analízisa, amely feltárja a témában megjelenő ismeretek tartalmi jellemzőit, hasznosságának relevanciáját és szükségszerűségét.

A tankönyvelemzés tematikája

Ugyan a tanulmány nem teljes tankönyvelemzést hajt végre, csupán egy tananyag-részt vesz górcső alá, de szükséges meghatározni egy olyan egységes elemzői tematikát, amely alapján az analízis elvégezhető és melynek végén objektív következtetés vonható le. Napjainkban alapvetően három tankönyvelemző modell ismert. A „*politikatudományi kutatási modell*” Gerd Stein³ koncepciója a hetvenes évek Németországában született meg, egy olyan korban, amelyben a szakmai közvéleményt jelentős mértékben foglalkoztatták a politikatudományi kérdések, illetve az oktatás-politikai viták, mint például az iskolareformok. Stein a tankönyvet más dimenzióba helyezte át, kiemelte a csupán pedagógiai környezetből és tágabb, politikai, iskolapolitikai dimenzióba léptette. Kijelentette, hogy a tankönyvmunka nem lehet csak tartalom-elemzés vagy történet-hermeneutikus szövegelemzés, hanem a tankönyvnek a szerző szerint hármass dimenziója van. Ez a három tétel a tartalmi dimenzió, a pedagógiai dimenzió és a politikai dimenzió. E hármass mentén a tanulási tartalom figyelembevételével kutatható a tankönyv információátadási képessége, a didaktikai koncepció és a tankönyv politikai-szocializációs hatása. Stein módszere ugyan a modernizációt és aktualizálást tűzi ki célul, de nyilvánvaló, hogy a pedagógiai cél mellett sokkal inkább politikai-társadalmi szemléletváltoztatási szándék vezérli. A „*funkcionális tankönyvkutatási modell*” az osztrák Josef Thonhauser⁴ által megfogalmazott módszer. Thonhauser a tankönyvkutatás szisztematizálását a funkcionalitásra alapozza. A tankönyvet oktatási és tanulási folyamatot alátámasztó médianak és értéknek, kortörténelmi dokumentumnak, illetve többé-kevésbé tudatos kalkuláció által létrehozott gazdasági tényezőnek tekinti. Definiálása alapján az elemzést a következő kettős módszerrel végzi: kritikus-analitikus elemzés, konstruktív-szintetizáló elemzés.

1 Nem azonos a Honvédelem (2024) tankönyvvel.

2 Horváth 1996, 29.

3 F. Dárdai 1999, 48.

4 F. Dárdai 1999, 49.

A tantárgyorientált elemzési módszer részekre bontja és így vizsgálja a tartalmi lényegét, majd a szintetizálást követően tantárgyelméleti és módszertani-didaktikai koncepciókat fogalmaz meg. Ez a tankönyvkutatási modell hasznos és praktikus eredményt hozhat, hiszen egyértelművé teszi a felhasználó számára a tankönyv tartalmi minőségét, illetve a szerzők számára ösztönzővé válhat az új tartalmak létrehozásának folyamatában. Peter Weinbrenner⁵ a „komplex tankönyvkutatási modell” megalkotója. Koncepciójának alapja, hogy a tankönyvkutatást kontextuskutatásnak nevezi el, amely ebben az esetben dimenzió és kategóriarendszerbe történő besorolást jelent. Weinbrenner szerint a tankönyvkutatás összetettsége és sokfélesége miatt komplex módon értelmezhető. Ha a tankönyv egy egész elem, akkor a tankönyvkutatásnak multidimenzionálisnak⁶, illetve multiperspektívnek⁷ kell lennie. A feltárást követően teret kell kapnia a gyakorlati szempontú megközelítésnek, vagyis az elemzésnek segítséget kell nyújtania a tanároknak a tankönyv kiválasztásában. Weinbrenner tehát a tankönyvet termékként és szocializációs tényezőként értelmezi és ennek következményeként a kutatás három típusát fogalmazza meg.⁸ A nemzetközi tankönyvelemzéssel foglalkozó szakirodalom alapján kijelenthető, hogy a három típus közül, napjainkban szinte kizárólag csak a produktumorientált tankönyvkutatással találkozhatunk. Jelen tanulmány is ezt a modellt alkalmazza az elemzésre.

Fontos tisztázni, hogy jelen esetben produktum alatt nem valamilyen piaci (kereskedelmi) terméket értünk, hanem a tankönyv az oktatás kommunikációs eszközeként jelenik meg. A produktumorientált megvalósítást két fővonal mentén, tartalomelemző eljárással, történeti (hosszmetszeti) és összehasonlító (keresztmetszeti) elemzéssel, négy dimenzió, illetve a kialakítás (dizájn) alapján lehet elvégezni (1. táblázat).

Tananyagelemzés a produktumorientált kutatási módszer alapján

Az elemzés az adott tananyagra levetítve az 1. táblázat tematikáját követi, minden tankönyvváltozat vizsgálatával. A vizsgált tananyagrészek a 2. táblázatban megjelölt tankönyvekben szerepelnek. A Katonai alapismeretek című tankönyv egyik változatában sem jelenik meg a hadtörténelem, így azokat csak oly módon szükséges megemlíteni, hogy a vizsgálat megállapítja, az összehasonlításban a tankönyv nem releváns.

5 F. Dárdai 1999, 50.

6 A kutatásba bevont tudományok lehetséges összessége, vagyis egy tankönyv vizsgálatakor ne csak az iskolai tantárgyaknak az érdekei domináljanak, hanem jelenjenek meg a neveléstudományok, a dizájn és a különféle ismeretelméleti teóriák.

7 A tankönyvelemzésben legyen minél több ismeretelméleti érdek, mint például az empirikus-analitikus szempont (a tankönyv lényegi jegyei), vagy kapjon teret a kritikus-innovatorikus szempont is (tankönyv javítása, fejlesztése).

8 I. Folyamatorientált tankönyvkutatás, II. Produktumorientált tankönyvkutatás, III. Hatásorientált tankönyvkutatás

1. táblázat.

A produktumorientált tankönyvkutatás elemei(Forrás: a szerző szerkesztése a Peter Weibrenner féle modell alapján)⁹

Tudományelméleti dimenzió	Szaktudományi dimenzió	Szakedidaktikai dimenzió	Neveléstudományi dimenzió	Dizájn
ismeretelméleti pozíció és szándékok, kijelentéselemzés, fogalomalkotás, értékítéletek, ideológiák jelenlétének vizsgálata	szaktudományi megfelelés, az aktuális szaktudományi eredmények, viták, módszerek jelenléte	didaktikai koncepció, tanulásméлет, a tartalom strukturáltsága, következetessége, tananyagkiválasztás és transzformáció, problémaorientáltság, tantervi megfelelés	neveléstudományi paradigma, iskolatípus, didaktikai funkciók, módszerek, szövegstruktúrák, szövegérthetőség, kommunikációs formák	külső forma, szín, grafika, tipográfia

2. táblázat.

A vizsgált tankönyvek adatai

(Forrás: szerző szerkesztése)

Tankönyv	Azonosító	Kiadó	Kiadás éve
Katonai alapismeretek	HM-69157	Zrínyi Kiadó	2010, 2011
Katonai alapismeretek	TKV/285-19/2015	Zrínyi Kiadó	2015
Honvédelmi alapismeretek	TKV/57-16/2019	Zrínyi Kiadó	2019
Honvédelmi alapismeretek	TKV/35-15/2024	Zrínyi Kiadó	2024
9. Honvédelem honvéd kadétoznak – Honvédelmi alapismeretek tankönyv a 9. évfolyam számára	HM-KOMM/9-1/2025	Zrínyi Kiadó	2025

Tudományelméleti dimenzió

Az ismeretelméleti pozíció vagy episztemológiai álláspont egy olyan filozófiai nézőpont, amely meghatározza, hogyan viszonyuljunk a tudáshoz, a megismeréshez: mi az, amit tudásnak tekintünk, honnan származik, milyen a valósága, és milyen módszerekkel szerezhető meg. Főbb pozíciói közé tartozik az empirizmus, azaz minden tudás tapasztalatból származik; a racionalizmus, amely a tiszta ész a tudás forrása; a szkepticizmus, a nem lehetséges bizonyos tudás; a kritikai filozófia, vagyis a megismerés határainak és lehetőségeinek vizsgálata, a fogalmak, előfeltevések és a gondolkodásmód önmagukba vetett kritikája; illetve a pragmatizmus, avagy a tudás hasznossága és alkalmazhatósága. A hadtörténelem fontossága megkérdőjelezhetetlen a hazafias, honvédelmi nevelés folyamatában, hiszen formálja a nemzeti identitástudat erősítését, ezért is fontos szerepe van a honvédelmi alapismeretek tankönyv

⁹ F. Dárdai 1999, 50–51.

tananyagában. A 19. századi akadémikus Kiss Károly honvéd ezredes (1793–1866) szerint a hadtörténelmi kutatás célja az, hogy példát mutasson hazaszeretetből és bátorságból, tehát elődeink katonai tettei pozitív hatással vannak a hazafiságra, igaz, egyben azt is vallotta, hogy az újkori doktrínák és szabályzatok elsajátítására a hadtörténelem alkalmatlan.¹⁰ A hadtörténelem tehát olyan alapvető erkölcsi értékeket közvetít, mint a bátorság, a becsület, a tisztelet, a hazaszeretet és a hűség.¹¹ A 2019-es és 2024-es tankönyvek hadtörténelmi alapismeretek fejezete azonos, a kiadás között ebben a részben nincs különbség. Az első leckében megjelenő hadviseléselmélet bemutatja és definiálja a hadtudományt, a háború fogalmát és betekintést enged a hadviselés elméleti és filozófiai alapjaiba. Megjelenik a történelem néhány jelentős hadtudósa, mint például Szun-Ce (~ i.e. 544–496), Niccolò Machiavelli (1469–1527), Carl von Clausewitz (1780–1831) és a magyar hadtörténelem egyik legjelentősebb alakja, Zrínyi Miklós (1620–1664) is. Az egyetemes hadtörténelem részeként különböző hadikultúrák bemutatása kiszélesíti a tudásanyagot, igaz, a szkíta, spártai vagy viking harcmódor megjelenik a történelem tantárgy keretében is, emiatt ez a tananyagrészt bizonyos szempontból duplikálást jelent. A hadtudomány kialakulásának bemutatását követően a tartalom a magyar hadtörténelemre koncentrálódik. A honfoglalástól a második világháború befejezéséig végig követi a magyar hadtörténelem alakulását, jelentős ütközeteit, hadvezéreit, kiemelkedő alakjait. A középiskolai történelem tantárggyal a teljes tananyagrészt nagymértékben párhuzamosítható, de az 1848/49-es szabadságharc és a 20. század két világháborújának leírása jóval részletesebb, mint a normál közismereti tantárgy tananyaga. Az I. világháború leírásának a tankönyv két leckéje is helyet ad, amely így nagy részletességgel mutatja be a magyar hadtörténelem egyik legjelentősebb konfliktusát a gorlicei eseményektől az isonzói csatákon át, egészen a Kratochvíl-féle Székely Hadosztály harcáig. Egy hibrid leckében egy-egy rövid bekezdés erejéig helyet kap a II. világháborút követő időszak, a honvédelem napja, a hősök emlékünnepe, és a Magyar Honvédség fegyvernemi napjainak és csapatünnepeinek felsorolása. Egyértelműen tantárgy-specifikus, azaz más polgári tantárgy tananyagában nem megjelenő tudásanyag a Magyar Honvédség rendfokozati rendszere, illetve a magyar tiszt-, és altisztképzés bemutatása. E két lecke tartalma nem csupán ismeretanyag átadás szempontjából fontos, de jelentősen hozzájárul az identitás erősítéséhez, a katonai erkölcsi normák megismeréséhez.

A legújabb, 9. évfolyamos tankönyv hadtörténelmi alapismeretek témakörének tartalma eltér a négyéves változatok tananyagától, az kizárólag a magyar hadtörténelemre korlátozódik, tehát az egyetemes hadikultúra és a hadviselés filozófiai alapjai ebben a tankönyvben nem jelennek meg, ehelyett a magyar hadtörténelem bemutatása jóval részletesebb, mint a négyéves tankönyvben. A tananyag a honfoglalástól a rendszerváltásig fogja közre a magyar hadieseményeket, amely tartalom így objektíven mutatja be az ezeréves történelmünket, az aktuális ideológiai nézetnek megfelelő hadi cselekményeket. Egy teljes leckét kapott Zrínyi Miklós tevékenysége, a Rákóczi-féle szabadságharc, a huszár fegyvernem, de új témaként megjelenik az

10 Boda 2023, 66.

11 Boda 2018, 45.

56-os forradalom is. Sajnos a Magyar Honvédség rendfokozati rendszerének és fegyvernemi jelzéseinek bemutatása ebből a tankönyvből kikerült, remélhetőleg valamelyik másik évfolyam tankönyve majd tartalmazza. Az egész fejezetben érzékelhető, hogy a magyar hadtörténelmi események és hadvezérek, kiemelkedő személyek részletes bemutatásával a szerzők elsődleges szándéka a tanulók magyar hadiesemények iránti érdeklődésének felkeltése és nemzeti identitástudatuk erősítése volt.

Szaktudományi dimenzió

A szaktudományi dimenzió egy olyan tudományterület, amely az adott terület¹² elméleteit, fogalmait, módszereit és aktuális kutatási eredményeit fedi le, elkülönítve más tudományágaktól vagy a hétköznapi megértéstől. A tananyagtervezés fontos eleme a tantárgy tartalmi strukturálása. Ez az a nézőpont, amely a tantárgy lényegét, annak belső, szakmai tartalmát és mélységét jelenti, szemben más dimenziókkal.¹³ A szaktudományi tudás felhasználásával a tanuló műveltsége, készségeinek és képességeinek fejlesztése az adott szakterületen szerzett tudást tantervi, műveltségterületi összefüggésekbe ágyazza. Ez alapján a tanulók tudományos fogalmainak, fogalomrendszerének fejlődését a szaktudomány elősegíti, megismerteti az egyes tudományterületek szemléletmódját, annak értékeit és kutatási eljárásait, valamint kialakítja az elsajátított tudás alkalmazásához szükséges készségeket. Az egy évfolyamos és a négyéves tankönyvek hadtörténelmi alapismeretek tananyagára is jellemző, hogy az nem csupán a tényeket közli, hanem szaktudományi értelemben vett logikai felépítéssel rendelkezik. Amíg a négy évfolyamos verzió inkább a 90-es, 2000-es évek történelem tankönyveihez hasonló karakterrel rendelkezik, úgy az új, 9. évfolyamos tankönyv tananyaga a korszerű felépítésnek köszönhetően alkalmazkodik a középiskolai korosztály érdeklődéséhez. A jelenkor fiatal generációjához történő tudatos igazodást mutatja a vizualitás szerepének jelentős növekedése, illetve az információk globális halmazának azonnali elérhetősége okán, az internet világának tankönyvbe történő beépítése. A leckékben beolvasható QR-kódok segítségével az aktuális tananyagot kibővítő újabb érdekességek, információk válnak elérhetővé nem csak a tanuló, hanem a pedagógus számára is. Mindkét tankönyvtípus lehetőséget teremt a tananyag önálló feldolgozására, ösztönzi a diákot az önálló kutatómunka elvégzésére, de az új, egy évfolyamos verzió sokkal jobban igazodik az életkori sajátosságokhoz, a célkorosztály érdeklődési kultúrájához.

Szakdidaktikai dimenzió

A szakdidaktikai dimenzió a tanítás-tanulás tudományának egyik specifikus területe, amely egy adott tantárgy specifikus tanítási-tanulási folyamatait, tananyagát, módszereit, eszközeit és értékelését vizsgálja, vagyis hogyan lehet egy adott szaktárgyat a leghatékonyabban tanítani, szemben az általános didaktikával, amely a nevelés-oktatás általános elveivel foglalkozik. Ez a dimenzió a tantárgy konkrét pedagógiai

12 pl.: fizika, matematika, történelem, stb...

13 pl.: társadalmi, etikai

koncepcióit és annak gyakorlati megvalósulását elemzi, a tananyag tartalmának feldolgozásától a diákok motiválásáig. A szakdidaktika segít áthidalni az elméleti tudás és a gyakorlati tanítás közötti rést, biztosítva, hogy a tananyag ne csak elvont legyen, hanem a diákok számára érthető, érdekes és alkalmazható tudássá váljon. A tanulás dimenziói közül ez az egyik fő dimenzió, amely önálló célként is megjelenhet, és a neveléstudomány fontos ága. Mivel jelen esetben nem teljes tankönyvelemzés történik, így az eredmény nem konvertálható a tankönyv egészére, csak az adott tananyagrészeire. A négy évfolyamos tankönyv szélesebb körű specifikus tartalma az egyetemes hadikultúrák, a hadviselés elméleti és filozófiai megjelenésével szélesebb ismeretanyagot jelenít meg a tanuló számára. Ez nem azt jelenti, hogy az egy évfolyamos tananyag kevesebb tartalommal rendelkezik, hiszen abban a magyar hadtörténelem jóval részletesebben van kifejtve. Mindkét tankönyv tananyagának esetében a szerkezeti struktúra követi a testvértantárgynak tekinthető történelem tankönyv kronológián alapuló felépítését. A fejezetek teljes egészében nagymértékű integráció, koncentráció tapasztalható a középiskolai történelem tantárggyal. A tanítás-tanulás folyamatának hatékonyságát növeli a lényegi részek kiemelése vastag betűstílusban, amely az összes tankönyv változatban megjelenik. A bevésődést támogatja, hogy minden változathoz munkafüzet tartozik, amelyekben a különböző feladattípusok elősegítik a tananyag megértését és ellenőrzését is.

Tantervi megfelelés szempontjából mindegyik változat teljesíti az elvárt követelményeket. A kerettantervekben szereplő előzetes tudás feltételei megegyeznek, de a tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai már az eltérő tananyagmennyiség és tartalom miatt tananyagspecifikusan eltérnek (3. táblázat). A négy évfolyamos tankönyvek hadtörténelmi alapismeretek fejezete 12 leckéből és 50 oldalból áll, amelyre a kerettanterv 13 órát, míg az egy évfolyamos tankönyv 13 leckéjének 109 oldalára csupán 15 órát biztosít a tananyag átadására. Az új tankönyvben lévő vizsgált tananyag rész tehát hiába kapott több óraszámot, a kibővített tartalom miatt a pedagógusnak olyan munkamódszereket szükséges alkalmazni, amellyel a tartalmi lényegget a tanórán átadja, majd a tanulót a teljes anyag feldolgozása érdekében önálló munkára sarkallja.

A tantárgy oktatásához a pedagógusnak megfelelő szakmai kompetenciával kell rendelkeznie, tehát középiskolai tanári végzettség és egy szakirányú tanfolyam¹⁴ elvégzése szükséges hozzá. Így a tantárgy tanítása elérhető a civil tanárok számára. Egy másik alternatíva a megfelelő végzettséggel rendelkező aktív állományú katonapedagógus.¹⁵ A vizsgált tananyag rész tanításához a legkompetensebb szaktanári képzés egyértelműen a történelem tanári végzettség, de a kiemelések, a kiegészítő tartalmak és összefoglalások együttesen megkönnyítik az oktató felkészülését, munkáját a tanítás folyamatában, a végzett szaktól függetlenül.

14 A honvédelmi alapismeretek tantárgy tanításához és érettségi vizsgáztatásához szükséges 120 órás tanfolyam civil pedagógusok részére, mely az Oktatási Továbbképzési Rendszerben elérhető. A program alapja a szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvény és az ennek végrehajtásáról szóló 12/2020. (II. 7.) Korm. rendelet.

15 A szerző értelmezésében katonapedagógus a tanári végzettséggel rendelkező aktív állományú katona.

3. táblázat.

A tankönyvi tananyag leckéi

(Forrás: a szerző szerkesztése a tankönyvek tartalomjegyzéke alapján)

Katonai alapismeretek (2010, 2011, 2015)	Honvédelmi alapismeretek (2019, 2024)	Honvédelmi alapismeretek (2025)
A katonai alapismeretek tankönyv egyik változata sem tartalmaz hadtörténelmmel foglalkozó fejezetet.	A hadviselés elméleti és filozófiai alapjai	A honfoglalás és az európai hadjáratok kora
	Hadikultúrák a történelemben	Az Árpád-kor hadtörténelme
	A honfoglalás és az Árpád-kor hadművészeti bravúrai	Lovagkor: Szent László kultusz és I. (Nagy) Lajos
	A lovagkor ideáljai	A késő középkori Magyar Királyság törökellenes harcai 1526-ig
	A török háborúk hadtörténeti érdekességei	Az oszmán–magyar háborúk hadtörténeti érdekességei, következményei. A várháborúktól a Rákóczi-szabadságharcig
	Az 184–1849-es szabadságharc hősei	Zrínyi Miklós, a költő, és hadvezér. A felszabadító háborúk
	Magyar katonák az I. világháborúban (1. rész)	A Rákóczi-szabadságharc
	Magyar katonák az I. világháborúban (2. rész)	A huszárok fénykora a 18. században
	A Magyar Királyi Honvédség részvétele a II. világháborúban	Az 1848–49-es szabadságharc hősei
	Egy nemzet emlékezete. Hősök tisztelete, katonai nemzeti ünnepeink	Magyar katonák az első világháborúban
	A Magyar Honvédség katonai rendfokozatai, állománycsoportok és fegyvernemi jelek, jelzések	Kárpátalja visszafoglalásától az 1944–45. évi hadműveletekig. A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban
	Altiszt- és tisztképzés a Magyar Honvédségben	1956: népfelkelés és gerillaháború
	–	Erős nemzet, erős hadsereg. Hagyománytisztelet és katonai hőskultusz

Neveléstudományi dimenzió

A neveléstudományi dimenzió vagy más néven pedagógiai dimenzió arra utal, hogy a nevelés egy összetett, sokrétű folyamat, amelyet különböző nézőpontokból – például szociális, érzelmi, kognitív, erkölcsi vagy multikulturális szempontokból – vizsgálható. Segít a nevelési jelenségek mélyebb megértésében és az úgynevezett

méltányos pedagógia¹⁶ megvalósításában, a nevelési rendszerek elemzésében. Segít abban, hogy ne csak egyetlen szempontra fókuszáljunk a nevelésben, hanem azt átfogóan lássuk. Lehetővé teszi a nevelési problémák (pl. esélykülönbségek, féltékenység, szabályszegés, agresszivitás, teljes elutasítás stb.) komplex megértését és kezelését, valamint alapja a modern pedagógiai elméleteknek és gyakorlatoknak.

Borus József (1926–2006) hadtörténész, történelem–magyar szakos tanár szerint a hadtörténelem fő célja a hazafias nevelés.¹⁷ A honvédelmi alapismeretek tanításának is egyik fő célja, hogy a tanulók megismerkedjenek a honvédelem rendszerével, a katonai erkölcsi normákkal. A tankönyvben változattól függetlenül, megjelennek az erkölcsi normatívák, amelyek neveléstudományi szempontból egyáltalán nem elhanyagolhatók. Ezen normatívák gerincének tekinthető a hadtörténelmi alapismeretek tananyagrésze, amely így nem csupán ismeretanyagot ad át, hanem példaként szolgál az újabb generáció számára. Ez az erkölcsi dimenzió az, ami megkülönbözteti a hagyományos történelemtankönyvtől a honvédelmi alapismeretek vizsgált tananyagát. A leckék tartalmi összetétele hatással van a tanuló motivációjára és érzelmi intelligenciájának fejlődésére. Megszólítja és felszólítja a diákot egy-egy témában történő további kutatásra, amellyel a kutatási készségek fejlesztése mellett a kognitív jellegű gondolkodást és problémamegoldást is beépíti a tudáselsajátítás folyamatába. Különösen jól észrevehető ez az új, egy évfolyamos tankönyv zöld színű szövegkiemeléseinek esetében. A tartalom érthetőségének vizsgálata szempontjából nincs számottevő különbség a változatok között, azonban a kommunikációs formák tekintetében eltérések vehetők észre. A korábban utalt hagyományos tankönyvi formátumot féltretéve az új változat kommunikációs eszközei jóval érdekesebbé, könnyebben tanulhatóvá teszik a tananyagot.

Dizájn

A tankönyvi dizájn a tananyag vizuális megvalósítását jelenti, amely magában foglalja a borítót, a belső elrendezést, a tipográfiát, a képeket és illusztrációkat, a grafikonokat. A dizájn célja, hogy a tananyag könnyen olvasható, érthető és vizuálisan vonzó legyen a célközönség, vagyis a diákok számára, segítve ezzel a tanulási folyamatot. Modern trendekben egyre fontosabb az interaktív elemek, a digitális verziók integrálása, valamint a színek és az elrendezés tudatos használata a figyelem fenntartása érdekében. Mindegyik tankönyv A/5-ös formátumú. A négy évfolyamos változatok első kiadása 531 számozott oldallal és 1 158 gramm tömeggel rendelkezik, míg a második, bővített kiadás oldalszáma 553, illetve tömege 1 141 gramm. Minkét kiadás gyakorlótérkép mellékletet tartalmaz. Az egy évfolyamos tankönyv oldalszáma 223, tömege 419 gramm. Ezek az adatok a vizsgált tananyag szempontjából nem relevánsak, de hozzátartozik a vizuális véleményalkotáshoz. Képek és illusztrációk tekintetében a korábbi verziók is tartalmazznak szemléltetésként fotókat, rajzokat és térképrezketeteket, de azok sok esetben méretbeli, vagy kontrasztproblémák miatt belesimulnak

16 esélyegyenlőség

17 Boda 2023, 75.

a szövegrészekbe, eljelentéktelenednek. Ezzel ellentétben az egy évfolyamos változatban nagyméretű, világos és jól felismerhető fotók, illusztrációk találhatóak, amelyek vonzzák, vezetik a tekintetet. Ez rendkívül fontos a hadtörténelmi tananyag vonatkozásában, hiszen az érdeklődés fenntartásához és a bevésődés folyamatában a szövegrészeket megfelelő képi és illusztratív kiegészítéssel kell ellátni. Az új tankönyv hadtörténelmi része nagyon látványos, színes, méreteiben megfelelő képi és rajzolt tartalommal rendelkezik. Ezek a tartalmak nem csak a szöveg kiegészítésére, magyarázatára szolgálnak, hanem pihenőpontként is funkcionálnak. A vitéz Bertalan Árpád, Kratochvil Károly vagy Stromfeld Aurél korabeli fotóját néző diák közelebb érzi magát a tananyaghoz, a magyar hadtörténelemhez. Megjelenítés szempontjából tehát a régebbi kiadások hátrányban vannak az új változattal szemben.

Mindegyik tankönyvre jellemző, hogy a témakörök saját színjelölést kaptak, amellyel az adott tananyagrészt könnyen azonosítható. A négy évfolyamos tankönyvek esetében ez az oldaszámokat körülvevő színkód, ami a hosszszemszéken is látható, tehát így a témakör könnyen beazonosítható. A hadtörténelmi tananyag színe ezen kiadásokban barna. Az új tankönyv hadtörténelmi tananyag részének színe olajzöld, sajnos itt a hosszszemszéken történő megjelenítést elhagyták, igaz maga a tankönyv csupán három témakört tartalmaz.

A változatok között jelentős tipográfiai eltérések is vannak. A négy évfolyamos kiadások leckéinek szövegei Times New Roman betűtípussal, fekete betűszínnel szedett sorai monotonitást sugallnak, bár a bekezdéscímek, leckecímek az eltérő méret és szín miatt igen jól elkülöníthetők. Az új változat szövegelrendezése kéthasábos, betűtípusa Calibri. Az idézeteket eltérő színnel, vastagon szedve jelölik. A leckecímek a témakör színében, jelen esetben olajzöld színben, megnövelt betűmérettel rendelkeznek. Mindegyik tankönyvváltozatban a lényegi tartalom vastag betűvel szedett. Kijelenthető, hogy az új változat szerkesztésénél a tartalom mellett nagy hangsúlyt fektettek a grafikai és tipográfiai megjelenésre, amellyel egy érdekes, figyelemfelkeltő tankönyvet sikerült létrehozni.

Összefoglalás

A tanulmány a honvédelmi alapismeretek tantárgy egy adott tananyag részét elemezte, a produktumorientált tankönyvkutatási modell alapján. Az elemzés következtében megállapítható, hogy a régebbi kiadások egyetemes hadtörténelmi részt is tartalmaznak, az új, egy évfolyamra tervezett tankönyv pedig kizárólag a magyar hadtörténelemmel foglalkozik, mégis erkölcsi-etikai értelemben számottevő különbség a változatok között nincs. Mindegyik tananyag erősíti azt a filozófiát, amelyet Kiss Károly már a 19. században megfogalmazott, és amelynek lényege, hogy a hadtörténelem részben bölcséleti, részben pedig történeti tudomány. A történelem célja azoknak a múltbéli cselekményeknek a kutatása, amelyek hatást gyakorolnak a jelenkorra. A hadtörténelmet a nemzet keletkezésétől kell kezdeni és annak végig kell haladnia a jelenkorig. Pedagógiai tekintetben és a dizájn szempontjából az új változat diák és tanár számára is jobban alkalmazható, interaktívabb és újszerű didaktikai módszereket alkalmaz. A leckék tartalma a régebbi változatokhoz képest bővült, ezért a tananyag átadása még a két óraszámval kibővített idő ellenére is eléggé

feszített tempójú lehet, ezért javasolt a témakörre adott óraszámok további kerettantervi növelése. A strukturáltság jól felépített, végig kalauzolja a diákot az ezer éves magyar hadtörténelmen pont olyan eszközökkel és részletességgel, amelyre ennek a korosztálynak szüksége van.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Mihály 2018. Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban, 1. rész – Az erények és a katonai erénylisták. *Hadtudomány* 28 (1): 38–47. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.1.38>
- Boda Mihály 2021. *A katonai erények – Hadtörténelmi példákkal szemléltetett katonai etikai elmélet.* Budapest: Ludovika kiadó. https://doi.org/10.36250/00928_00
- Boda Mihály 2023. Mi a hadtörténelem? *Hadtudományi Szemle* 16. (3): 63–80. <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.6>
- F. Dárdai Ágnes 1999. Tankönyvelemzési modellek a nemzetközi tankönyvkutatásban. *Iskolakultúra* 9 (4): 44–53.
- Honvédelmi alapismeretek tankönyv* 2019. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Honvédelmi alapismeretek tankönyv* 2024. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Horváth Zsuzsanna 1996. Tankönyvelemzési szempontok és eljárások. *Új Pedagógiai Szemle* 46. (10): 29–36.
- Karlovitz János 2001. *Tankönyv – elmélet és gyakorlat.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Karlovitz János Tibor 2007. Tankönyvkutatási perspektívák. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* 12 (1): 47–62.
- Katonai alapismeretek tankönyv* 2010. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Katonai alapismeretek tankönyv* 2015. Budapest: Zrínyi Kiadó.
9. *Honvédelem honvéd kadétoknak – honvédelmi alapismeretek tankönyv a 9. évfolyam számára* 2025. Budapest: Zrínyi Kiadó.